

ERTAKLARDA HAYVON VA MUQADDAS MAVJUDOTLAR BILAN ALOQADOR TUG'ILISH TASAVVURLARI

Ro'zmetova Sohiba Aminbayevna

Urganch Ranch texnologiya unversiteti katta o'qituvchisi

srozmetova215@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq ertaklarida uchraydigan totemistik tasavvurlar va ular bilan bog'liq tug'ilish motivlari tahlil qilinadi. Totemizm qadimiy dunyoqarash sifatida insonning tabiat bilan aloqasini, hayvon va o'simliklarga sig'inish an'alarini aks ettiradi. Ertaklarda qahramonlarning hayvonlar yoki muqaddas mavjudotlar bilan bog'liq holda tug'ilishi ramziy ma'noga ega bo'lib, xalqning diniy-falsafiy qarashlarini yoritadi. Shuningdek, ushbu tasavvurlar xalq og'zaki ijodida mif va diniy qarashlarning uzviyligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: totemizm, ertak, tug'ilish motivi, mifologik qarashlar, xalq og'zaki ijodi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются тотемистические представления в народных сказках и связанные с ними мотивы рождения. Тотемизм как древнейшее мировоззрение отражает связь человека с природой и культ животных и растений. В сказках рождение героев от животных или священных существ носит символический характер, раскрывая религиозно-философские взгляды народа. Эти мотивы показывают органическую связь мифологических и религиозных представлений в устном народном творчестве.

Ключевые слова: тотемизм, сказка, мотив рождения, мифологические представления, устное народное творчество.

Abstract: This article analyzes the totemistic concepts in folk tales and their relation to birth motifs. Totemism, as an ancient worldview, reflects the connection between humans and nature, as well as the cult of animals and plants. In folk tales, the birth of heroes associated with animals or sacred beings carries symbolic meaning and reveals the religious-philosophical outlook of the people. These motifs also demonstrate the organic link between mythological and religious beliefs in oral folk creativity.

Keywords: totemism, folk tale, birth motif, mythological concepts, oral folklore.

Totemizizm — bu ibtidoiy diniy e'tiqod va amaliyot tizimi bo'lib, unda odamlar o'zlarining qabila yoki jamiyatlarining ma'lum bir hayvon, o'simlik yoki tabiiy ob'ekt (totem) bilan ruhiy va diniy bog'liqligini his qiladilar. Totemizmda bu ob'ekt yoki mavjudotlar qabilaning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular muayyan kuchlarni, himoyani yoki ma'naviy kuchlarni ifodalaydi. Ertaklar va xalq e'tiqodlarida totemistik tasavvurlar ko'pincha tug'ilish va qahramonlarning kelib chiqishi bilan bog'liq holda tasvirlanadi.

Hayvonlar va qahramonlar: Totemizmda ko'pincha qahramonlar va odamlar o'zlarining ruhiy kuchlarini yoki himoyasini hayvonlardan olishadi. Masalan, agar bir qabila o'zining totemi sifatida arslonni qabul qilsa, unda arslonning kuchi, ulug'vorligi va jasorati bilan bog'liq ma'naviy tasavvurlar qahramonning tug'ilishi yoki hayotining asosiy motivlariga aylanishi mumkin.

Arslon va qahramon: Ba'zi ertaklarda qahramonlar o'zlarining totemi sifatida arslonni qabul qilishadi. Ular o'zlarini arslonning ruhiy davomi yoki arslonning naslidan deb bilishadi. Arslonning kuchi, jur'ati va ulug'vorligi qahramonlarning kuch-qudratini, jangchi sifatida qobiliyatini va o'z-o'zini anglashini belgilaydi[1].

Qushlar va ularning ijodi: Qushlar — ko'plab xalqlarda yuksak ma'naviy kuchlar va ilohiy xususiyatlar bilan bog'liqdir. Ba'zi ertaklarda qahramonlarning tug'ilishi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan qahramonlar o'zlarini qushlarning yoki uchadigan hayvonlarning ruhi bilan bog'lashadi.

Totemistik tug'ilishdagi ramziy elementlar: Totemistik tasavvurlar ba'zan tug'ilish jarayonida maxsus ramziy elementlarni o'z ichiga oladi. Bunday elementlar, asosan, qahramonning tug'ilishi bilan bog'liq alomatlar yoki hodisalar sifatida ko'rsatiladi.

Tug'ilishdagi ramziy hayvonlar: Ba'zi ertaklarda, qahramonlarning tug'ilish jarayonida totem hayvonlarining tasviri muhim rol o'ynaydi. Masalan, qahramonning tug'ilishidan oldin yoki tug'ilganidan keyin uning atrofida muayyan hayvonlar paydo bo'lishi mumkin. Bu hayvonlar, odatda, qahramonning ma'naviy qarorlarini yoki qismatini belgilaydi. Masalan, bir qahramon otasi tomonidan o'ldirilgan quyonni olib, bu uning ajdodi yoki muqaddas ruhi bilan bog'lanishi mumkin[2].

Qahramonning to'g'ri yoli: Totemistik tug'ilish orqali tug'ilgan qahramonlar ko'pincha o'z xalqini qutqarish, janglarda g'alaba qozonish yoki muqaddas bir vazifani bajarish uchun maxsus maqsadga ega bo'ladilar. Ularning qismati ular tug'ilgan totem

bilan bog'lanadi va bu maqsadga erishish yo'lida ular o'zlariga xos bir tarzda totemning ruhiy kuchini his qiladilar.

Totemning himoyasi: Totemistik tasavvurlarda totem hayvon yoki ob'ekti qahramonni himoya qiladi. Bunday holatda, qahramonning totemi uning ilohiy kuchlarini, kuchini va qahramonlik sifatlarini himoya qilish uchun unga yordam beradi.

Jamiyatning birligi: Totemistik tug'ilish motivi, asosan, jamiyatning birlik va ma'naviy kuchini saqlashga xizmat qiladi. Qahramonning totemi jamiyatning ajralmas qismiga aylanishi va uning ruhiy o'zligini shakllantirishi mumkin.

Totemistik tasavvurlar bilan bog'liq tug'ilish motivlari ertaklarda ko'plab xalqlarning e'tiqodlari, qadriyatlarini va dunyoqarashlarini aks ettiradi. Totem orqali tug'ilgan qahramonlar o'z xalqining ajralmas qismiga aylanishadi, ularga ruhiy kuch, himoya va yuksak maqsadlar beriladi. Ertaklarda totomizm va tug'ilish motivlari qahramonning hayoti va uning jamiyatga xizmat qilish yo'lini belgilaydi, bu esa nafaqat adabiyotda, balki insoniyatning qadimiy e'tiqodlarida ham muhim o'rin tutadi[3].

Sharq xalqlari, xususan, O'zbek xalqining doston va ertaklaridagi mo'jizaviy tug'ilish — bu motiv O'zbekistonning adabiy va folklor merosida muhim o'rin tutadi. Mo'jizaviy tug'ilish motivi dostonlar va ertaklarda ko'pincha yangi davr boshlanishining, xalqning kutgan yuksalishi yoki qahramonning tarixiy missiyasini amalga oshirishning ramzi sifatida qaraladi. Bu motiv nafaqat qahramonlarning tug'ilishidagi mo'jiza, balki jamiyatda ijtimoiy, ma'naviy va madaniy o'zgarishlarning ramzi sifatida ko'rsatiladi[[4].

Mo'jizaviy tug'ilish va qahramon tarixi. O'zbek xalqining dostonlarida mo'jizaviy tug'ilish, qahramonning o'z tarixida katta o'zgarishlarni amalga oshirishi uchun zarur bo'lgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Bu tug'ilish orqali qahramon xalqning orzulari va umidlarini o'zida mujassam etgan, ularning kelajagi uchun kurashadigan shaxsga aylanadi.

Misol sifatida Alpomish dostonini keltirish mumkin. Bu dostonning markazida Alpomishning mo'jizaviy tug'ilishi jamiyatning erkinligi, adolati va baxtini kutayotgan xalqning umidlarini aks ettiradi. Alpomishning tug'ilishi, odatda, qahramonning o'zining kuchli rahbar sifatida tarixiy missiyasini boshlashi va jamiyatni zulmdan qutqarish yo'lida kurashishini bildiradi[5].

Mo'jizaviy tug'ilish va ma'naviy o'zgarishlar. Mo'jizaviy tug'ilish, shuningdek, ma'naviy yangilanishning ramzi sifatida qaraladi. O'zbek xalq ertaklarida ko'plab shaxslar yoki qahramonlar ma'naviy yaxshilanishga erishish uchun mo'jizaviy

tugʻilish orqali dunyoga keladi. Bu jarayon ularning ichki rivojlanishiga, erkin fikr va qiyinchiliklarni yengib oʻtishga imkon beradi.

Masalan, «Barchinoy» dostonida Barchinoyning tugʻilishi jamiyatning adolat va baxtga boʻlgan orzularini aks ettiradi. Barchinoyning tugʻilishi ijtimoiy yuksalish va ma'naviy uygʻonishning ramzi sifatida xizmat qiladi, uning hayoti va kurashi butun xalqning oʻzgarishlariga, yaxshilikka erishishiga olib keladi. Ertaklar va moʻjizaviy tugʻilish.

Oʻzbek xalq ertaklarida moʻjizaviy tugʻilish koʻpincha jamiyatdagi noxush holatlarning oʻzgarishi va yangi tartibning oʻrnatilishining timsoli sifatida tasvirlanadi. Ertaklardagi qahramonlar oʻzlari tugʻilgan paytlaridagi moʻjiza orqali tarixiy missiya yoki ijtimoiy ahamiyatga ega boʻladilar.

Insoniyatning umidlarini aks ettiruvchi qahramonlar. Oʻzbek xalq ertaklarida qahramonlarning moʻjizaviy tugʻilishi koʻpincha ularning xalq orzusidagi yangi jamiyatni yaratishga tayyor ekanligini bildiradi. Qahramonlar moʻjizaviy tugʻilish orqali oʻzlarining ichki kuchlarini va xalq uchun zarur boʻlgan oʻzgarishlarni amalga oshiradilar.

Misol: «Qizil gul» ertagida, qahramonlarning moʻjizaviy tugʻilishi orqali jamiyatda yangi qadriyatlar oʻrnatilishi va odamlarning yaxshilikka intilishi koʻrsatiladi. Qahramonning tugʻilishi — bu yangi davr, yangi imkoniyatlar va ijtimoiy oʻzgarishlarning boshlanishi sifatida talqin etiladi[6].

Moʻjizaviy Tugʻilish va Xalqni Qutqarish. **Oʻzbek xalq ertaklarida, ayniqsa, moʻjizaviy tugʻilish motivi koʻpincha xalqni oʻzgarishlar va inqirozdan olib chiqish uchun zarur boʻlgan shaxs sifatida tasvirlanadi. Tugʻilishning moʻjizaviyligi, qahramonning tarixiy missiyasi va ijtimoiy rolini belgilashga yordam beradi.**

Misol uchun, «Dilorom» dostonida Diloromning moʻjizaviy tugʻilishi xalqni zulmdan ozod qilish va adolatni tiklash maqsadida yuzaga kelgan. Uning tugʻilishi xalq uchun yangi bir davrni va yangi umidlarni boshlashning ramzi sifatida aks etadi[7].

Moʻjizaviy tugʻilishning xalq madaniyatidagi rol. Moʻjizaviy tugʻilish motivi, oʻzbek xalqining madaniy qadriyatlarini shakllantiruvchi muhim unsurlardan biridir. Bu motiv xalqning orzularini, kutgan oʻzgarishlarini va yangi boshlanishlarga boʻlgan ishonchini aks ettiradi. Moʻjizaviy tugʻilish motivi jamiyatda yangi davrni, yangi yuksalishni va yangilanishni kutishning ramzidir.

Yangi yuksalish va oʻzgarishlarning ramzi. Moʻjizaviy tugʻilish, xalqning umidlari va orzularini amalga oshirishga qaratilgan va yangi yuksalishning boshlanishi sifatida koʻrsatiladi. Tugʻilishning moʻjizaviyligi, yangi imkoniyatlarni ochish va

jamiyatning yangi davrga kirishini anglatadi. Bu, odatda, adolat, tenglik va baxtga erishishning boshlanishi sifatida talqin etiladi.

Madaniy yangilanish va mo'jizaviy tug'ilish. O'zbek xalqining dostonlarida va ertaklarida mo'jizaviy tug'ilish ko'plab madaniy yangilanishlarni ham o'z ichiga oladi. Qahramonning tug'ilishi, xalqning o'z an'analari va qadriyatlariga qaytishini, eski va yangi orasidagi uyg'unlikni tiklashni aks ettiradi.

Misol uchun: «Ravshan» dostonidagi Ravshanning mo'jizaviy tug'ilishi, jamiyatda yangilanish va madaniy uyg'unishning ramzi sifatida xizmat qiladi. Tug'ilish, yangi madaniy qadriyatlarning shakllanishi va jamiyatning taraqqiyoti uchun kerakli bo'lgan rahbarni tayyorlaydi.

XULOSA. O'zbek xalq ertaklarida tug'ilish mavzusi ko'plab timsollar, ramzlar va irfoniy tasavvurlar bilan boyitilgan bo'lib, ayniqsa hayvonlar va muqaddas mavjudotlar orqali ifodalanishi xalqning qadimiy dunyoqarashi va e'tiqodiy qarashlarini aks ettiradi. Ilon, baliq, qush, bo'ri kabi hayvonlar orqali tug'ilish mo'jizasi tasvirlanishi insonning tabiiy va ilohiy kuchlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, muqaddas mavjudotlar — pari, dev, ajdarho yoki avliyo siymolari orqali yuzaga kelgan tug'ilish holatlari xalq ertaklarida g'ayritabiiy, lekin ma'nodor shakllarda aks etadi.

Bu kabi motivlar nafaqat ertakning estetik qimmatini oshiradi, balki xalqning inson hayoti, qismat, tug'ilish va o'limga oid falsafiy qarashlarini ham ochib beradi. Ayniqsa, bu elementlar orqali ota-bobo e'tiqodi, diniy va mifologik dunyoqarashlar, shuningdek, ijtimoiy qadriyatlar ham uzviy ifodasini topadi. Shunday qilib, ertaklardagi tug'ilish sahnalari xalqning o'z tarixi, madaniyati va ruhiy olami bilan chambarchas bog'liq bo'lgan chuqur ma'naviy qatlamni tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Jo'rayev, T. - *O'zbek xalq og'zaki ijodi*. — Toshkent: Fan, 2008.
2. Tursunov, S. — *Mif va epos*. — Toshkent: Yozuvchi, 1991.
3. Bekmurodov, A. *O'zbek xalq ertaklarida mifologik motivlar*. Toshkent: Sharq, 2012.
4. Qodirov, A. *Xalq og'zaki ijodida mifologik obrazlar*. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
5. Zaripov, H. *Totemistik qarashlarning o'zbek folkloridagi ifodasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2005.
6. Xo'jayev, M. *O'zbek mifologiyasi asoslari*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.